

Dr. Dragan Potočnik, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

ISLAMSKA UMETNOST IN ZNANOST (SREDNJI VEK)

UVOD

Začetki islama segajo v 7. stoletje, ko je na območju Meke in Medine deloval božji prerok Mohamed. V času njegovega življenja so muslimani postali verska in obenem politična skupnost, v kateri je bil prerok na čelu države. Kot tak je upravljal tako ozemlje kot tudi narod, delil je pravico, zbiral davke, vodil vojsko in sklepal mir.

Še preden je minilo pol stoletja, je zanos, ki ga je vzbujala nova vera, Arabce pripravil k temu, da so se spustili v osvajanje sveta, ki se je razmahnilo v eno najmogočnejših dogajanj v zgodovini človeštva. Islamski svet je tako predstavljal v skoraj tisočletnem obdobju po nastanku islama skupaj s Kitajsko vodilno civilizacijo na svetu.

ZNANOST IN UMETNOST V ČASU OMAJADOV IN ABASIDOV (661–1258)

Z nastankom in širjenjem islama na območje Sredozemlja, Indije in Kitajske so se s trgovino prenašali tudi ideje, kulturne vrednote, iznajdbe ter odkritja. Nastala so središča za izmenjavo med grško, arabsko in indijsko kulturo.

Leta 754 so v Bagdadu ustanovili center za prevajanje grških rokopisov v arabščino. V tem in podobnih centrih so grški in arabski učenjaki prevajali znanstvena in filozofska besedila v arabščino. Prevajali so dela grških filozofov Aristotela in Platona ter nekatere spise novoplatonikov, v naravoslovju dela Evklida, Arhimeda in Ptolemaja, v zdravilstvu pa Hipokratov učenik. Sploh je Bagdad predstavljal enega največjih kulturnih centrov starega sveta, kjer je prihajalo do ponovnega zблиževanja med grškim in perzijsko-arabskim svetom in kjer so se zbirali znanstveniki in učenjaki z vsega sveta. Mnogi kalifi so šteli znanost in bili mecen številnim filozofom in učenjakom.

Arabska kultura je poleg sistematičnega urejanja znanja in vplivanja na krščanski Zahod s prispevki perzijskih, indijskih in grških ved obogatila znanstveno in tehnično znanje tudi z izvirnimi prispevki. V ta namen je bila leta 829 v Bagdadu ustanovljena astronomska opazovalnica.

Vse to je prineslo tudi znaten tehnološki napredek, ki je dosegel pomembne uspehe v namakalništvu in izdelovanju stekla.

Ob islamskih osvajalnih pohodih se je Evropa seznanjala z islamskimi spoznanji in iznajdbami ter prek arabskih prevodov z grškim izročilom spet našla nove kulturne spodbude.

Foto 1: Zaradi prepovedanih motivov islamski umetniki niso razvili znanja o anatomiji, muskulaturi in perspektivi, so pa razvili poseben način risanja vzorcev (geometrijske figure, rastlinski motivi, arabska pisava, arabeske ...).

(Foto: dr. Dragan Potočnik.)

Pomembni islamski znanstveniki

Med zdravniki velja za največjega Ibn Sina, v Evropi bolj znan kot Avicenna (980–1037). Zapustil je ogromno del z vseh področij naravoslovja. Njegovo najvplivnejše delo je *Kanon medicine*, ki so ga hitro sprejeli v učne načrte evropskih medicinskih vseučilišč. Vsebuje opise bolezenskih znakov pri različnih boleznih. Nova so njegova spoznanja o sladkorni bolezni, vnetju možganske mreže in zlatenici. Kot pomožne znanosti zdravilstva je pritegnil še geometrijo, nauk o zvoku, matematiko in astronomijo.

Med pomembnimi islamskimi zdravniki je bil tudi Al Razi, ki je v svojem največjem delu *Al Hawi (Popolna knjiga)* zapisal vse medicinsko znanje tistega časa. Napisal pa je tudi več razprav o alkimiji.

Pomembna odkritja so dosegli tudi v matematiki. Horizmi (Al Hvarizmi), ki je živel v Bagdadu v prvi polovici 9. stoletja, veljal za enega najpomembnejših matematikov in utemeljiteljev algebre. Njemu se lahko zahvalimo za priredbo decimalnega številčnega sistema indijskih učenjakov. Indijske številke, ki poznajo tudi ničlo, od takrat imenujemo arabske številke.

Na področju geografije in zgodovine je bil pomemben Al Masudi, ki ga označujejo za arabskega Herodota. Napisal je monumentalno delo v 30 zvezkih z naslovom *Zgodovina časa*. Pomemben je tudi Al Biruni (ok. 973–1048), Perzijec, ena največjih znanstvenih osebnosti islamskega srednjega veka. Kot ujetnik turškega sultana Mahmuda Ghaznija je Biruni delal na njegovem dvoru in ga spremljal na vojaškem pohodu v Indijo. Velja za najsijajnejšega astronoma in matematika svojega časa. Njegovo delo iz astronomije *Masudski kanon* je najpopolnejša tovrstna knjiga. V *Preživelih spomenikih minulih stoletij* nam je zapustil dragoceno zbirko zgodovinskih, etnografskih in kulturnih gradiv. Prvi pa je tudi opisal Indijo.

Za najpomembnejšega arabskega raziskovalca pa velja Ibn Batuta (1304–1377), ki je prepotoval severno in vzhodno Afriko, Bližnji vzhod, južno Rusijo, Turansko nižavje, Indijo, Sundske otoke in Kitajsko, pozneje pa še Španijo, zahodno Saharo ter porečji Senegala in Nigra.

Kultura in umetnost v času Omajadov

Arabska zasedba širnih območij Prednje Azije, Sredozemlja, Osrednje Azije in Indije je pripomogla k obogatitvi izvirne arabske kulture oziroma je povzročila močno medsebojno vplivanje.

Najbolj nazorno se je islamska umetnost kazala v mošejah. Mošeje, ki so jih postavili v času prvih prerokovih naslednikov, so preprosti prostori, namenjeni molitvi. Preprost gol zid je kazal smer, v katero se naj vernik obrne. Počasi pa se je talna zasnova mošeje spreminjala. V sveti zid se je poglobila niša (mihrab), ki je kazala proti Mekki, s tega prostora se je imam obračal proti vernikom. Nato se je pridružila še prižnica (minbar). V zunanosti mošeje sta pomembna dva elementa: kupola, ki je bila simbol nebes, s čimer se je islam priključil bizantinski tradiciji, ter minaret, od koder so klicali vernike k molitvi.

Ena od posebnosti v islamski umetnosti je prepoved čaščenja katerega koli idola ali podobe, ki bi utegnili spominjati na poganstvo predislamskega obdobja. Iz tega izhaja zavračanje vsakršnega figurativnega upodabljanja. Namesto tega so uvažali geometrij-

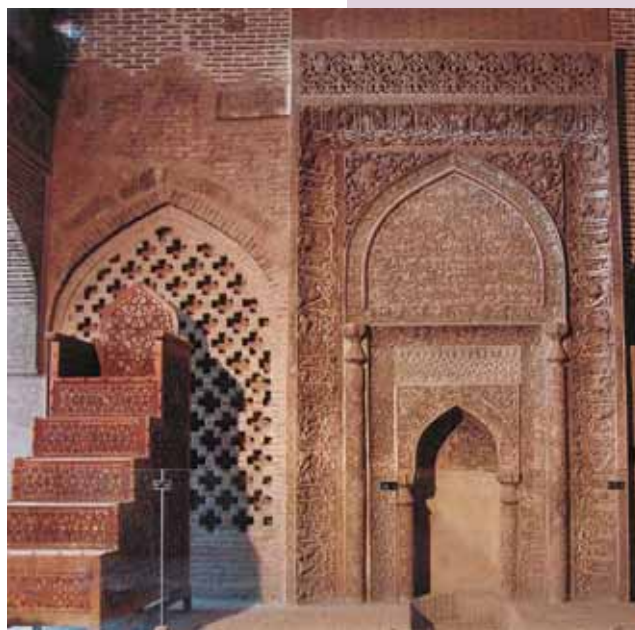

Foto 2: Minbar, prižnica v mošeji, in mihrab, vdolbina v steni mošeje, ki označuje smer Meke. (Foto: dr. Dragan Potočnik.)

ske vzorce, abstraktne figure, se zatekali k pretanjenim igram z barvami ali pa so kot prvino stavbnega okrasja uporabljali arabsko in kufsko pisavo.

Značilni arabski ornamentalni motiv predstavljajo arabeske, ki so sestavljene iz volut, ki se križajo ali si sledijo v abstraktnem vzorcu, ki spominja na rastlinske oblike, sestavljene iz stebel, listov in popkov.

Arhitektura in umetnost islamskega sveta sta se razcveteli šele v času Omajadov. Umetnost Omajadov je položila temelje, na katerih se je nato razvijala večina različnih umetniških slogov. Arabski osvajalci so se oprli na kulturi, ki sta obstajali pred njihovim prihodom: helenistično in sasanidsko (perzijsko). Tako so pod vplivom umetnosti v vzhodnorimski provinci Siriji zgradili prve mošeje. Navdihnili jih je starokrščanska bazilika in to so skladno razvijali s prvotno molilnico preroka. Te osnove so dale znamenite mojstrovine, kot so Kupola na Skali, Velika (Omajadska) mošeja v Damasku ter mošeji v Kufi in Basi, ki ju več ni.

Med drugimi vrstmi umetnosti je posebno visoko mesto zavzemala književnost. Posebno mesto sta imeli obe sveti izročili, *Koran* in *Hadis*. Obe deli sta vplivali na vse preostalo književno ustvarjalno delo. Kot spomin na junaška dejanja iz časa pred islamom, časa legendarnih beduinov, se je razvilo epsko pesništvo. Temu so se pridružile nove teme, npr. hvalnice knezom, ljubezensko pesništvo. V to zakladnico islamske umetnosti so pritegnili tudi nearabske ustvarjalce, npr. sv. Janeza Damaščana.

Foto 3: Mošeja Omajadov, uradno Velika damaščanska mošeja, je največja znamenitost Damaska in ena najpomembnejših mošej v islamskem svetu.

(Foto: dr. Dragan Potočnik.)

Kultura in umetnost v času Abasidov

Islam se je pod dinastijo Abasidov odprl grškemu vplivu po zaslugi prevodov besedil velikih grških filozofov in učenjakov v arabščino. V umetnosti pa je opazen predvsem perzijski vpliv. Vpliv zlasti perzijskih izročil, ki je bil opazen že v omajadski dobi, se je pod Abasidi še okrepil in prevladal v obeh velikih prestolnicah, ki so ju ustanovili Abasidi: Bagdadu in Samari.

Kalifi so se razlikovali tudi po tem, da so si izbirali svoja glavna mesta. Tako sta poleg Bagdada še posebej cveteli mesti Raka in Samara. Med novoustanovljenimi mesti je prevzela pomembno vlogo tudi Samara, ki jo je leta 836 ustanovil severno od Bagdada kalif Al Mutasim, ki je bil tam v izgnanstvu. Mesto predstavlja enega najlepših zgledov abasidske umetnosti, saj je edino nepoškodovano mesto, ki se je ohranilo tudi po zaslugi skrbnih Herzfeldovih izkopavanj v letih 1911–1913. Sedež abasidske vladavine je bila slabih petdeset let (836–892). Mesto je še posebej znano po samarskem minaretu. Visok je petdeset metrov in ima obliko spirale. Zgled prestolnic so posnemali tudi drugod, npr. v Transoksaniji.

Po vseh mestih Srednjega vzhoda so gradili tudi monumentalne palače in mavzolejske grobnice. Znan je mavzolej Samanida Ismaila v Buhari. Zgrajen je bil med letoma 892 in 907 in povzema obliko zoroastrskega templja. Predstavlja pa klasičen zgled opečnate dekoracije, ki so jo dosegli s kombiniranjem najrazličnejših geometrijskih vzorcev iz opek. Hkrati pa predstavlja tudi vzor za poznejši razvoj nagrobnih stavb v islamskem svetu.

Posebej se je povzdignila keramika, kjer so vzore povzeli po kitajskih predlogah tango-vskega obdobja. Kmalu pa se je razvila samostojna abasidska umetna obrt pološčene keramike. Največje delavnice keramičnih izdelkov so bile v Bagdadu in Samari. Značilni so tudi okrasni pasovi, kjer so uporabljali napise, zlasti priljubljene so bile sure iz

Korana ali izreki pesnikov. Tukaj zasledimo prva naznanila razvoja arabeske. Ta okrasni razplet so dopolnjevali z živalskimi ali lovskimi prizori, iz česar je črpala vsa kasnejša islamska umetnost.

Neizčrpan vzor arabske književnosti je *Koran*, ne le zaradi svoje svetosti, temveč tudi zaradi literarne dovršenosti. Nastanek arabske klasične književnosti je povezan z zlato dobo Abasidov. Sprva je arabsko prozo pospeševalo že omenjeno gibanje prevajanja spisov z vseh področij. V tej dolgi dobi se je razvilo več književnih zvrsti. Ena od teh zvrsti je adab, ki je nastal, ko so si trgovci na velike razdalje zapisovali svoje pustolovščine. Namen adaba je bil posredovati znanje na razumljiv način.

Eden največjih prvih proznih piscev arabske književnosti je bil perzijski pisec Ibn al Mukafa. Njegovo največje delo je prirejeni prevod perzijskega zapisa indijske basni z arabskim naslovom *Kakila in Dimna*. Sočasno z adabom se je razvila tudi druga književna zvrst: rimana proza (makamat), katere etično-filozofsko, celo družbenokritično sporočilo se prepleta z žanrskimi slikami. Namen te zvrsti je bilo oblikovno iskanje in zabava bralcev. Arabske pravljice najodličnejše predstavlja zbirka *Tisoč in ena noč*, izjemen primerek oblik adab in makamat hkrati.

Ena najlepših cvetov na dehtečem vrtu arabske književnosti je knjiga *Dehteči vrt* avtorja Muhammada an Nefzava. V tem delu, ki je napisano v duhu indijske *Kamasutre*, se zrcali srednjeveško gledanje in znanje Arabcev o spolnosti.

Pesništvo se je na abasidskem dvoru še bolj razcvetelo kot v času Omajadov. To je v času tako imenovane arabske renesanse, obdobja največjega razcveta muslimanske poezije in kulture s središčem v Srednjem vzhodu in v Perziji. Pisali so v tako imenovanem klasičnem arabskem jeziku. Povzdigovali so ljubezen do življenja, peli so o ljubezni in vinu. Eden takih je bil Omar Hajam (ok. 1048–1122), tudi matematik in astronom, ki je po naročilu sultana Malikšaha uredil perzijsko koledarsko štetje. Velja za avtorja okoli 600 štirivrstnic, imenovanih rubajati. Njihova misel je svobodnjaška, večidel naperjena zoper verske dogme, v proslavljanje užitkov, včasih celo v mistiko.

Med pesniki je pomemben še perzijski epik Firduzi (Firdowsi), ki je avtor najslavnejše perzijske knjige, *Knjige kraljev* (*Šah Name*), pesnitve, v kateri opisuje zgodovino Perzije od mitskih začetkov do arabske osvojitve.

O tem, kako zelo so bili cenjeni pesniki, govori tudi dejstvo, da je v obravnavanem obdobju delovalo še veliko drugih pesnikov, ki so se s svojimi deli zapisali med velikane svetovne poezije, tako npr. Rudaki (Abu Abdullah Džafar), Nizami, Abu Nuvas, Attar (Farid Ad Din) in drugi.

Neločljivo povezana s knjižno umetnostjo je miniatura, ki se je dolgo obdobje razvijala le v okviru rokopisov. Arabci sprva niso imeli slikarske tradicije. Prvi primerki so bili verjetno delo kristjanov (Bizantincev in Koptov). Prve šole miniature so nastale prav v času Abasidov, ko so ilustrirali arabske prepise prevedenih del, oziroma kasneje v literarnih delih.

Poleg književnosti so na abasidskem dvoru najbolj cenili glasbo. Umetnike so nadvse častili in jih bogato plačevali.

ISLAMSKA UMETNOST PO VDORU MONGOLOV

Po invaziji Mongolov se je celotni prostor Prednje Azije vse tja do Vzhodnokitajskega morja znašel v eni državi, pod eno oblastjo. V času invazije Mongolov so bili mnogi umetniški centri v islamskem svetu uničeni. Ob koncu 13. stoletja, ko so se razmere

umirile in življenje normaliziralo, se je formirala nova umetnost. Pod vplivom kitajske umetnosti so se pojavili novi motivi v črni, modri in zeleni barvi. Fizionomije so dobile odlike mongolskega tipa: lasje, oči, poudarjene obrvi.

Zlasti v arhitekturi pa se je ohranilo staro perzijsko izročilo, in kar se je zdelo pomembno abasidskim arhitektom, je obdržalo veljavo tudi pod Mongoli. Še posebej Perzija je v tem obdobju doživela zlato dobo.

Za mongolsko arhitekturo so značilne predvsem velikanske dimenzije. Strukturne komponente so bile pomnožene in njihove funkcije različne, praznine so se povečale in kupole so bolj elegantno združene s stavbami, ki so jih kronale. Stavbe so bile v splošnem rešene golega razkazovanja veličine s harmonično kompozicijo in ornamentiko, ki je bila briljantno načrtovana in popolno izvedena.

Mahmud Gazan (Maḥmūd Ghazan, za Zahodnjake tudi Casanus; 1271–1304) velja za enega največjih perzijskih vladarjev, prav tako pa tudi za pobudnika nove in pomembne dobe v perzijski arhitekturi. Gazanov vezir je ustvaril univerzitetno mesto Tabriz, ki je združevalo štiriindvajet karavanserajev, petsto trgovin, trideset tisoč hiš, bolnišnice, lekarne, vrtove itd. Prekašal je vse primerljive komplekse na širšem prostoru tega dela sveta.

Novi vladarji Perzije so shemo seldžuške mošeje in medrese ohranili brez bistvene spremembe. Med najlepšimi mošejami tega obdobja je Petkova mošeja v Jazdu.

O značilnem mongolskem stilu pa je mogoče govoriti šele v nagrobni arhitekturi. Med najpomembnejše spomenike spada mavzolej sultana Uldžaituja (Ülġaitü), ki je vladal v letih od 1303 do 1317 v bližini Ghazvina (Qazvin). Edina ohranjena stavba velikega kompleksa sestoji iz velikanske dvorane s kupolo in majhne kapele. Zanimivi so minaretom podobni masivni stolpi, ki poudarjajo osmerokotni obris strehe.

Na področju drobne umetnosti doseže fajansa v Kašanu največjo popolnost. Mongoli so poskušali doseči razcvet tudi v Reju, ki je bil pred vdorom Mongolov eno izmed najbolj cvetočih mest v Perziji. Mesto, v katerem je bila nekoč živahna trgovinska dejavnost, je v 14. stoletju povsem izgubilo vsakršen pomen. Žal si ni nikoli več opomoglo.

Največja poeta te dobe sta gotovo Sadi in Hafez. Sadi Širazi (Sa'adī) se je rodil leta 1184 v Širazu. Perzijski poet in pisatelj je največjo slavo dosegel s svojima umetninama v prozi *Rožni vrt* (*Gulistan*) in verz *Sadovnjak* (*Bustan*). V verzih spretno izraža moralizem in poučne misli, ki veljajo za klasičen izraz perzijske ljudske modrosti.

V naslednjem stoletju je prav tako v Širazu deloval še en pomemben perzijski pesnik, Hafez oz. Hafis (1325–1389), ki velja za enega izmed najbolj branih in cenjenih pesnikov na svetu. Po njegovi smrti je izšla zbirka skoraj 600 pesmi. Večina njegovih pesmi so gazele, znane kot *Hafezove gazele*, v katerih je opeval vino, ljubezen, življenjske radosti in lepoto narave.

To pa je tudi doba, ko je živel Dželal ad Din Rumi (Ġalāl ad-Dīn Muḥammad Rūmī), mistični poet, ki velja za ustanovitelja reda vrtečih se dervišev. Rumi se je rodil leta 1207 in prav tako velja za enega izmed najbolj cenjenih in branih avtorjev na svetu. Rumi je avtor dela *Mathnawī*. Knjiga je mistična razlaga *Korana*. Noben pesnik ni imel tolikšnega vpliva na spiritualno življenje kot Rumi.

Med pesniki, ki so se zapisali nesmrtnosti in so živeli v obdobju pred safavidsko dinastijo, velja omeniti še Džamija (Nūr od-Dīn, Abd or-Raḥmān Ġāmi, tudi Jami). Džami se je rodil leta 1414 v vasici v bližini Samarkanda.

V času mongolske invazije je živel v Perziji Nasir at-Tusi (Našīr ud-Dīn-e Ṭūsī; 1201–1274), ki je pridobil zaupanje mongolskih vladarjev in zato ohranil mnogo per-

zijske kulturne dediščine. Rojen v Tusu in izobražen v Horasanu je postal zelo znan filozof, teolog in astronom. Izumil je nov model planetov, povsem drugačen od Ptolemajevega, in izpopolnil znanost trigonometrije. Pod njegovim vodstvom so nastale razne konstrukcije, ki so jih prevzeli tudi drugi observatoriji v Evropi in jih je kasneje uporabil tudi danski astronom Tycho Brahe.

ISLAMSKA UMETNOST IN TIMURIDI

Nova doba perzijske umetnosti je nastopila, ko je velik del islamskega sveta zasedla vojska Timurlenka. Epske pesmi, ljubezenska lirika in epizode iz romanov so pogosto ilustrirane v različnih umetnostnih šolah. To je čas, ko so bile ustanovljene lokalne umetniške šole v Širazu, Tabrizu in v Heratu. Bogato iluminirani rokopisi kažejo na splošni umetniški stil dobe, ki se kaže tudi na izdelkih iz kovin, na tkaninah in preprogah. Timuridska umetnost je že kmalu postala ideal vzhodnoislamske umetnosti, ki je dosegla najvišji domet v obdelavi dekorativnih motivov in kompozicij.

Po razpadu mogočnega Timurlenkovega kraljestva je v umetnosti islamskega sveta nastopila t. i. timurska renesansa.

Timuridski slog je poudaril in utrdil težnje, ki so jih narekovali mogočni mecenari. Najbolj impresivna dediščina tega obdobja je arhitektura. Še posebej na ozemlju današnjega Irana in Uzbekistana najdemo več čudovitih religioznih objektov. Timurlenk in njegovi nasledniki Šahruh (Shāhrukh), Ulug Beg, Baysungur (Gīāt al-dīn Bāysonğor), Abu Said (Abū Sa'īd Mirza) so vladali v zlati dobi umetnosti. Pod Timurjem je Samarkand spet postal središče blišča. »*Bil sem odločen zgraditi mošejo v Samarkandu, ki ne bi imela konkurence v nobeni državi,*« je naznanil Timur. Za prestolnico je izbral rojstni kraj Samarkand. Z naropanim bogastvom in najboljšimi umetniki tistega časa ga je spremenil v najbolj bleščeče mesto Orienta.

Samarkand, mesto v Transoksaniji (današnji Uzbekistan), v ahajmenidski Perziji, prestolnica pokrajine Sogdijane. Mesto je bilo postajališče trgovcev na svilni cesti, zato je bilo vedno cilj osvajalcev, ki so se borili za oblast nad Osrednjo Azijo. Leta 712 so se ga polastili Arabci. Leta 1220 so mesto opustošili Džingiskanovi Mongoli. Poldrugo stoletje kasneje ga je Timurlenk razglasil za svojo prestolnico. Pod njegovo vladavino in vladavino njegovih naslednikov Timuridov se je mesto prerodilo in dobilo nekaj izjemnih islamskih spomenikov.

Timurlenk in njegov vnuk Ulug Beg sta v Samarkand pripeljala številne umetnike in obrtnike iz Perzije, Indije in od drugod, ki so tu opravili izjemna dela. Tako je v dveh stoletjih tukaj nastala čudovita arhitektonska kompozicija s številnimi kupolami in elegantnimi portali, ob katerih se v nebo vzpenjajo minareti. Kupole so prekrile s turkizno modrimi keramičnimi ploščicami. Mošeje in medrese pa so okraševali z abstraktnimi geometričnimi vzorci, s podobami iz rastlinskega sveta in verzi iz *Korana*.

V tem času so pravi razcvet doživela tudi druga sosednja mesta, kot sta Hiva in Buhara. Omenjena mesta so bila v zgodovini zelo pomembna, saj so se razvijala na temelju bogastva, ki ga je prinašala trgovina na svilni cesti.

Foto 4: Samarkand je mesto sinjih kupol, koničastih minaretov, medres, karavanserajev in palač.
(Foto: dr. Dragan Potočnik.)

Prvi in največji preživel perzijski spomenik iz te dobe je prelepa mošeja Goharšad (Goharshād; 1418) v Mašhadu. Njen vhod se nadaljuje v samarkadskem stilu (obok znotraj oboka). Robati minareti, podobni stolpom, se spajajo z zunanjimi vogali vhodne pregrade in se razprostirajo do tal ter skupaj z visokim temeljnim pokritjem iz marmorja dajejo celotni stavbi vtis trdnosti.

Celotna fasada dvorišča je obdelana s poslikano opeko in mozaično fajanso. Lestvica barv vključuje prevladujoči kobaltno modro in turkizno ter belo, zeleno, rumeno, žafranovo barvo, barvo jajčevca ter svetleče črno. Vsi toni nihajo skozi številne odtenke. Jasni in živahni vzorci so spretno prilagojeni njihovi dekorativni vlogi. Vso to barvitost enkratno dopolnjujejo cvetlični in geometrični vzorci z odprto galerijo, nasprotnimi ivani, stebrišči itd. »Ni potrebnega nikakršnega seznanjanja z drugimi stili za obravnavanje tega spomenika, saj velja tudi med današnjimi zgradbami kot najlepši primer zlitja barve in arhitekture, ki je bil kdaj zamišljen.«

Med Timurjevimi najbolj znanimi stavbami je tudi njegova grobnica Gur-i-Mir (Gūr-e Amīr; 1404) v Samarkandu. Kupola je obogatena s 64 žlebiči v obliki kroga in prekrita s svetlo modro opeko. Tudi notranjost je prepričljiva z opažem iz alabastra, sivo-zelenim napuščem iz jaspisa, črnimi apnenčatimi nišami in marmorno ograjo.

Med pomembnimi stavbami iz obdobja Timuridov velja omeniti še medreso v Heratu, ki jo je dal postaviti Šahruh v začetku 15. stoletja (1417).

Foto 5: Timbuktu (fr. Tombouctou), mesto v zahodnoafriški državi Mali. Do 14. stoletja je bil Timbuktu cvetoče središče za čezsaharsko trgovino z zlatom in soljo, vse bolj pomembno pa je bilo tudi kot središče islamske kulture. V 14. in začetku 15. stoletja so bile tam zgrajene tri najstarejše mošeje v Zahodni Afriki: Džingereber (fr. Djingareyber), Sankore in Sidi Jahja (Sidi-Yahia). (Foto: dr. Dragan Potočnik.)

ISLAMSKI UČENJAKI V ČASU POZNEGA SREDNJEGA VEKA

Znani historični filozof Ibn Haldun (1332–1406), ki je živel v 14. stoletju v severni Afriki, je zapisal:

»Spoštovanja vredno je dejstvo, da z nekaj izjemami večina muslimanskih učenjakov, tako religioznih kot tudi znanstvenikov, niso bili Arabci. Utemeljitelj slovnice je bil Sibawaih, za njim Al-Farisi in Az-Zajjaj. Vsi so bili perzijskega rodu. Vzgojeni so bili v arabskem jeziku in so pridobili znanje skozi svojo vzgojo in s stiki z arabskimi učenjaki. Odkrili so slovnična pravila in tako postavili temelje te discipline tudi kasnejšim generacijam.

Večina učenjakov, ki so preučevali Hadis in so tako poskrbeli, da se je ohranilo učenje preroka Mohameda, so bili prav tako Perzijci ali pa Perzijci po jeziku in vzgoji. Tudi večina velikih pravnikov je bila Perzijcev. Perzijci so bili tudi tisti, ki jim je pripadala naloga ohranjati znanje in sistematično zapisovati dela drugih učenjakov. Tako je postala resnica izjave preroka Mohameda resnična, ko je dejal: 'Če bo učenje odloženo začasno na najvišji predel nebes, se bodo Perzijci dokopali do njega.'«

Znanost je bila prav tako rezervirana za Perzijce. Arabci so bili deležni izobrazbe od arabiziranih Perzijcev. To je bil razlog, da so bile sosednje dežele Perzije, kot sta Irak in Transoksaniya, pod njenim kulturnim in ekonomskim vplivom.

Komentar Ibn Halduna kaže na dejstvo, da je imel Iran izjemen vpliv na islam, na Arabce in na arabski jezik.

Kakšen je bil ta vpliv na različnih področjih – od uprave in vladanja, religije in filozofije, znanosti in medicine trgovine in obrti, umetnosti do literature in jezika –, je stvar posebne obravnave.

SKLEP

Prispevek islama v zakladnico svetovne umetnosti je izjemen. Umetnost Omajadov je položila temelje, na katerih se je nato razvijala večina umetniških slogov kasnejših dinastij. Pod vplivom helenistične in perzijske umetnosti so zgradili prve mošeje. Navdihnila jih je starokrščanska bazilika in to so razvijali skladno s prvotno molilnico preroka. Te osnove so dale znamenite mojstrovine, kot so Kupola na Skali, Velika (Omajadska) mošeja v Damasku ter mošeji v Kufi in Basri.

Med drugimi zvrstmi umetnosti je posebno visoko mesto zavzemala književnost. Posebno mesto sta imeli seveda obe sveti izročili, *Koran* in *Hadis*.

V tako imenovani arabski renesansi se je na abasidskem dvoru še posebno razcvetela poezija. Pesniki so povzdigovali ljubezen do življenja, peli so o ljubezni in vinu. Eden takih je bil Omar Hajam, ki je avtor okoli 600 štirivrstičnic, imenovanih rubajati. Med pesniki je pomemben še perzijski epik Firduzi, ki je avtor najslavnejše perzijske knjige, *Knjige kraljev* (*Šah Name*), pesnitve, v kateri opisuje zgodovino Perzije od mitskih začetkov do arabske osvojitve. Med velikane svetovne poezije so se zapisali še Rudaki (Abu Abdullah Džafar), Nizami, Abu Nuvas, Attar (Farid Ad Din). Največja poeta iz časa vdora Mongolov (13. stoletje) sta Saadi in Hafez. To je pa tudi doba, ko je živel Jellaludin Rumi (Dželal ad Din), mistični poet, ki velja za ustanovitelja reda vrtečih se dervišev. Neločljivo povezana s knjižno umetnostjo je miniaturna, ki se je dolgo obdobje razvijala le v okviru rokopisov.

LITERATURA

- Braudel, F. (1990). *Civilizacije kroz povijest*. Zagreb: Globus.
- Du Ry, C. J. (1971). *Umetnost v slikah. Islamski svet*. Ljubljana: DZS.
- Hafez (2003). *Zapleši z menoj. 108 divje sladkih pesmi sufijskega mojstra* (prevod Barbare Škoberne). Ljubljana: CDK, Zavod za izobraževanje, vzgojo, razvoj in kulturo.
- Hajam, O. (2001). *Ruba'iyat* (prevod Tomaža Kralja). Ljubljana: Amalietti&Amalietti.
- Hattstein, M., Delius, P. (2000). *Islam Art and Architecture*. H. F. Ullmann Publishing GmbH.
- Iranian Culture and Art. Cultural week of I. R. Iran*. Ljubljana: Ministry of Culture.
- Islamska umetnost*. Beograd: Vuk Karadžić, 1980.
- Lunde, P. (2005). *Islam. A Brief History*. London: Penguin Book.
- Maalouf, A. (1999). *Samarkand*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Oto-Dorn, K. (1971). *Islamska umetnost*. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
- Potočnik, D. (2006). *Azija med preteklostjo in sedanjostjo*. Maribor: Založba Pivec.
- Potočnik, D. (2015). *Iran, dežela med Perzijo in islamom*. Maribor: Založba Pivec.
- Rubaiyat of Omar Khayyam. In the name of God. The beneficent and the merciful*. Teheran, 1986.
- Stierlin, H. (1996). *Islam. Volume I. Early Architecture from Baghdad to Cordoba*. Köln: Taschen.
- Tanavoli, Gabbeh, P. (2004). *Art under foot*. Teheran: Yassavoli Publications.
- Upham Pope, A. (1969). *Introducing Persian Architecture*. London: Oxford University Press.

Časniki:

»The Land of Poetry«. *Kayhan International*, 14. October 1971.

Sayyed Hossein Nasr. »A taste for the theoretical«. *Kayhan International*, 14. October 1971.